

Sari Karttunen

Mitä yhteistä on yhteisötaiteella ja fasilitoinnilla?

**Kysymyksiä yhteisöllisen taidetoiminnan filosofis-
metodologisesta perustasta**

28.6.2018

Cuporen työpapereita 7

Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore

© Tekijä ja Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö 2018

ISBN 978-952-7200-25-4 (pdf)

ISSN 2343-2284 (pdf)

Sisältö

SISÄLTÖ	3
SAATESANAT.....	4
TAUSTA JA TAVOITTEET	5
FASILITINNIN LEVIÄMINEN KÄSITTEENÄ JA KÄYTÄNTÖNÄ TAITEEN ALUEELLE	5
KEHITYSYHTEISTYÖN FASILITINNISTA MAAHANMUUTON PELISUJUTTAMISEEN	8
SOSIOKULTTUURINEN INNOSTAMINEN – SORRETTUJEN PEDAGOGIIKKA.....	9
TAIDE SOSIOKULTTUURISEN INNOSTAMISEN JA SOSIAALITYÖN VÄLINEENÄ	11
AMMATILLINEN FASILITOINTI: RYHMÄPROSESSIEN ORGANISOIMINEN JA TEHOSTAMINEN	12
FASILITAATTORI-TAITEILIJAT JA TAITEILIIJA-FASILITAATTORIT	14
KUUMAA VAPAUTUSTA VAI KYLMÄÄ SOPEUTUSTA?	15
KOHTI METODIKRITIIKKIÄ JA KRIITTISTÄ METODOLOGIAA.....	16
LÄHTEET	18

Saatesanat

Työpaperi on tehty osana Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa ArtsEqual-hanketta (nro 293199), jonka tutkimusryhmä *Socially Responsible Arts Institutions and Artists* toimii Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporessa. Hankkeen koko nimi on *The Arts as Public Service: Strategic Steps towards Equality*, ja siinä tarkastellaan taiteen mahdollisuuksia edistää tasa-arvoa yhteiskunnassa. Työpaperin taustalla on tutkimusryhmän yhteistyössä mediataidejärjestö m-cultin kanssa Kiasmassa 28. toukokuuta 2016 järjestämä keskustelutilaisuus *Osallistumisen autuus ja tuska – seminaari fasilitoinnin taiteesta ja tekniikoista*. Seminaarin teemana oli menetelmien rooli yhteisöllisessä taiteen tekemisessä ja fasilitoinnissa. Keskustelun virittämiseksi asiantuntijat esittivät tiiviitä puheenvuoroja menetelmien käytöistä eri konteksteissa: Pia Bartsch, Sami Henrik Haapala, Pia Hovi-Assad, Oliver Kochta-Kalleinen, Jari Koskinen, Pekko Koskinen, Steve Maher, Jouni Piekkari ja Minna Raitmaa. Kirjoittaja johtaa Cuporen tutkimusryhmää ja tutkii yhteisötaiteilijoiden työtä ArtsEqual-hankkeessa. Hän osallistui Kiasman seminaarin suunnitteluun ja piti siellä avauspuheenvuoron. Työpaperissa hän laajentaa puheenvuoroaan yhteisötaiteen ja fasilitoinnin yhteyksistä hyödyntäen seminaarissa esille tulleita näkökulmia, Cuporen tutkimusryhmän toimintaa sekä aihepiiriä käsittelevää kirjallisuutta. Kyseessä on oppimisprosessin tallennus myöhempää tutkimusta varten ja samalla muistutus eräistä yhteisötaiteen taustalla jo pitkään vaikuttaneista aatesuunnista ja ammattialoista, joilla on paljon annettavaa myös tämän päivän eettis-poliittiseen keskusteluun ja toimintaan.

Tausta ja tavoitteet

”Taiteilija on tässä projektissa mahdollistaja, fasilitaattori prosessille, jossa keskeistä on osallistujien antama panos.” Anniina Aunola, tanssitaiteilija¹

”Fasilitaattori on neutraali ryhmäprosessien ohjaaja.” Pepe Nummi, fasilitaattori²

Taiteen ja fasilitoinnin kytkennät kiinnostavat tällä hetkellä paitsi taiteen ja tutkimuksen myös kulttuuri- ja elinkeinopolitiikan kentillä. Työpaperini sivuaa sekä taiteilijoiden fasilitoivaa roolia yhteisötaiteessa että yhteisötaiteilijoiden toimintaa ammattimaisina fasilitoijina yhteiskunnan eri sektoreilla. Pidän nämä seikat analyttisesti erillisinä, vaikka ne voivat käytännössä kietoutua toisiinsa. Hyödynnän pohdinnassa *Osallistamisen autuus ja tuska* –seminaarissa touko-kuussa 2016 pidettyjä alustuksia sekä kokemuksiani vuonna 2015 käynnistyneestä ArtsEqual-tutkimushankkeesta, jossa johdan Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cuporeen sijoittuvaa, pääosin yhteisötaiteilija-tutkijoista koostuvaa tutkimusryhmää ja tutkin yhteisötaidetta (hankkeesta ks. <http://www.artsequal.fi/fi>).

Tekstini perustuu taiteen ja fasilitoinnin yhteyksien alustavaan kartoitukseen tutkimus- ja tietokirjallisuuden pohjalta. Minulla ei ole tutkimustuloksia raportoitavaksi vaan ryven aloitusvaiheen heuristiikassa, jossa kiinnostavia asioita nousee eri puolilta esiin mutta niiden keskinäiset suhteet ja tärkeys eivät vielä hahmotu. Vaikutelmani tässä vaiheessa on, että taidetta ja fasilitointia kytkee yhteen useita eri toimintatapoja ja -filosofioita samoin kuin oppi- ja erikoistumisaloja, joilta osin puuttuvat konkreettiset historialliset kytkennät ja myös tieto toisistaan (tai joiden väliltä yhteys on katkennut). Kattavaa tutkimusta aihepiiristä en ole tähän mennessä onnistunut löytämään. Fragmentaaristen taustojen läpikäynti johtaa työpaperin lopussa kysymykseen tämän päivän yhteisötaiteellisen toiminnan eettis-filosofisesta, yhteiskunnallis-poliittisesta ja metodologisesta perustasta. Tätä olisin kiinnostunut selvittämään vuorovaikutuksessa taiteilijoiden itsensä kanssa, ja toivonkin kirjoituksen kautta saavani yhteydenottoja taiteilijoilta, jotka kokevat aihepiirin puhuttelevan heitä. Cuporen tutkimusryhmässä olemme suunnittelemassa teemaan liittyvää artikkelikokoelmaa, jota kanssani toimittaa taiteen tohtori, yhteisötaiteilija Lea Kantonen.

Fasilitoinnin leviäminen käsitteenä ja käytäntönä taiteen alueelle

Kiinnostukseni taiteen ja fasilitoinnin yhteyksiin kumpuaa ArtsEqualin ohella kahdesta muusta tutkimushankkeesta, joihin olen viime vuosina Cuporessa osallistunut. Varhaisin hankkeista on

¹ Lausuma sisältyy Aunolan Kälviän tanssilinjalla pitämän yhteisötaiteen intensiivijakson tiedotteeseen, <http://www.kpedu.fi/kampanjat/kampanjatestisivu/2015/11/27/yhteis%C3%B6taide-kumooa-rajaj-aitoja>.

² Nummi 2007, 18.

Kuvataiteilijoiden ammattirooli ja osaamistarpeet tulevaisuuden työelämässä, joka toteutettiin vuosina 2012–2013 Opetushallituksen toimeksiannosta yhteistyössä Työterveyslaitoksen kanssa (Herranen, Houni & Karttunen 2013). Havahduin fasilitointi-termin käyttöön taiteen yhteydessä ensimmäisen kerran kuutisen vuotta sitten, kun osaamistarvetutkimuksen taustoituvaiheessa eräs koulutuslaitosta edustanut informantti puhui ”luovien prosessien fasilitoinnista”. Itse taiteilijoille myöhemmin tehdyn kyselyn vastauksissa termiä ei liiemmin viljelty, mutta fasilitoinnin luonteinen ryhmäprosesseja edistävä toiminta nousi vahvasti esiin yhtenä taiteilijan tehtävänkuvista tulevaisuudessa. Kuvataiteilijat katsoivat ylipäätään voivansa toimia monissa rooleissa esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan hankkeissa, yritysten tuotekehittelyssä ja kaupunkisuunnittelussa.

Osaamistarvetutkimuksen ansiosta aloin kiinnostua taiteilijoiden ”uusista asiantuntijuuksista” tai ”laajenevasta taiteilijuudesta”, kuten myöhemmin olen teeman nimennyt (Karttunen 2017) – ”uustaiteilijuudestakin” kuulee puhuttavan. Tarvittiin kuitenkin vielä kaksi muuta tutkimushanketta ennen kuin ammatillisen fasilitoinnin ja fasilitoivan taiteen tekemisen, etenkin yhteisötaiteen, yhteydet hahmottuivat ongelmaksi, joka kaipasi lisäselvitystä. Tunnustan, että pidin aluksi näitä asioita toisilleen kaukaisina ja että käsitykseni ammatillisesta fasilitoinnista oli suppea. Opetushallitukselle tehdyssä hankkeessa jäin kuvitelmaan, että fasilitointi taiteesta puhuttaessa liittyisi ennen muuta niin kutsuttuun taiteen soveltavaan käyttöön tai taidelähtöisten menetelmien hyödyntämiseen muilla aloilla. Raportissa kytkimme sen etenkin yritysten tuotekehittelyyn ja erilaisiin suunnitteluprosesseihin (ks. Herranen ym. 2013, 161). Tämän sukuisesta fasilitoinnista puhutaan esimerkiksi Kai Lehikoisen (ym.) toimittamassa teoksessa *Taiteilija kehittäjänä* (2016), jonka kirjoittajista moni on mukana ArtsEqual-hankkeessa. Vuonna 2013 en vielä tiennyt yhdistää fasilitointia yhteiskuntakriittisiin tavoitteisiin tai aktivistiseen toimintaan, mistä kerron myöhemmin tässä työpaperissa.

Osaamistarvehankkeen jälkeen valmistelin tutkimusta nykytaiteen kentällä toimivista kuraattoreista, eritoten Suomessa melko tuoreesta itsenäisten kuraattorien ryhmästä (Karttunen 2015). Tässä työssä fasilitoida-sukuiset termit tulivat toistuvasti vastaan niin, että ymmärsin olevan kyse ajalle tunnusmerkillisestä ilmiöstä. Kansainvälisessä kuraattorikeskustelussa käytetään termejä ”fasilitoida”, ”fasilitoija” ja ”fasilitoiminen” puhuttaessa kuraattorin erilaisista tehtävälajeista ja painotuksista. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kuraattori luo alustoja poliittiselle keskustelulle ja toiminnalle eri yhteisöissä; ylipäätään kuraattori ”mahdollistaa” taiteen tekemistä, vastaanottoa ja osallistumista. Sanat ovat vierasperäisessä asussaan yleisessä käytössä myös suomalaisessa kuraattorikeskustelussa. Fasilitoida-termiä ei kuitenkaan yleensä problematisoida tässä kontekstissa vaan se otetaan aika lailla annettuna.

Parin viime vuoden aikana ArtsEqual-hankkeessa kysymys taiteen ja fasilitoinnin kytkennöistä on sitten noussut toden teolla esiin. Oma tutkimukseni hankkeessa kohdistuu yhteisötaiteen tekijöihin ja heidän työnsä luonteeseen (Karttunen 2017). Termit fasilitoida, fasilitoija ja fasilitointi ovat yleisiä tekemissäni haastatteluissa. Monet haastateltavista luonnehtivat toimintaansa yksittäisissä hankkeissa tai hankkeiden tietyissä vaiheissa sekä yleisemminkin rooliaan yhteisötaite-

teijana fasilitoimiseksi. Sama koskee useita Cuporen ArtsEqual-ryhmän jäseniä, joista esimerkiksi Lea Kantonen puhuu itsensä antamisesta yhteisön käyttöön ja käyttää väliin myös fasilitointi-sukuisia termejä.

Osa taiteilijoista kuitenkin pitää fasilitointi-termejä konnotaatioiltaan arveluttavina ja välttää niiden käyttämistä. Tämä puoli nousi esiin myös *Osallistumisen autuus ja tuska* --seminaarissa, kun yksi puhujista piti fasilitoida-sanaa rumana ja näki riskinä sen, että taiteilijasta tulee fasilitoija³. Työpapereita varten tekemäni kartoituksen pohjalta voin esittää karkean tulkinnan, että termiin suopeasti suhtautuvat kiinnittävät sen sosiokulttuuriseen innostamiseen, ”sorrettujen pedagogiikkaan”, kehitysyhteistyöhön ja vastaaviin toimintamalleihin ja -ympäristöihin. Termiä karsastavat puolestaan yhdistävät sen uusliberalismiin ja näkevät sen liiketoiminnan käsitteiden ja käytäntöjen tunkeutumisena kulttuuri- ja kansalaistoiminnan alueelle.¹ Kielteisistä mielleyhtymistä kertoo esimerkiksi Miwon Kwonin laajalti siteeratussa teoksessaan *One Place After Another* (2003) esittämä lausuma [kuva]taiteilijan roolin viimeaikaisesta muutoksesta: tästä on tullut fasilitoija, kouluttaja, koordinaattori ja byrokraatti (mts. 51).

Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa ”facilitator” esiintyy usein yhteisötaiteilijan synonyyminä ja ”facilitate” hänen toimintaansa kuvaavana teosnana⁴. Termistön tuoreudesta Suomessa kertoo, että fasilitoiminen ei ollut ainakaan vielä vuoteen 2016 mennessä päätynyt Kotuksen sanakirjaan⁵. Osin kyse on muissa kielissä yleisten termien käytöstä vierasperäisessä muodossaan: vaikka fasilitoida kuulostaa suomeksi erityiseltä, monessa muussa kielessä sillä on tavanomainen merkitys ”auttaa, avustaa, helpottaa”. Erityisterminä fasilitointia käytetään paitsi ammatillisen ryhmätoiminnan edistämiseksi myös esimerkiksi liikunta- tai aistivammaisten auttajien ja apuvälineiden yhteydessä. Omalla oppialallani, yhteiskuntatieteissä, puhutaan kansainvälisesti niin ikään fasilitoimisesta ja fasilitoijasta. Esimerkiksi osallistavassa toimintatutkimuksessa tutkijaa kutsutaan fasilitoijaksi ja laadullisen tutkimuksen oppaissa haastattelijan roolia kuvataan fasilitoimiseksi. Niin toimintatutkimuksen kuin fasilitoivien ryhmähaastattelumenetelmienkin yhtenä keskeisenä oppi-isänä pidetään sosiaalipsykologi Kurt Lewiniä, jonka nimeen myös useat ammatilliset fasilitaattorit vannovat. Etenkin osallistavalla toimintatutkimuksella on puolestaan runsaasti konkreettisia kytköksiä yhteisötaiteeseen, ja perinnettä jatkaen ArtsEqual-ryhmässämme kehitelläänkin osallistavan taiteellisen toimintatutkimuksen konseptia⁶.

---

⁴ Nämä sanat ovat johdannaisia latinan sanasta ”facilis”, helppo.

⁵ Otin 29.3.2016 sähköpostitse yhteyttä Kotukseen kysyäkseni, milloin ja miten termi on levinnyt suomeen, mutta päädyinkin toimittamaan omia löydöksiäni sinne.

⁶ Ryhmän jäsenistä Jussi Lehtonen (2015) nojasi väitöstutkimuksessaan vahvasti toimintatutkimukseen ja käytti myös käsitettä taiteellinen toimintatutkimus (mts. 12).

Kehitysyhteistyön fasilitoinnista maahanmuuton pelisujuttamiseen

Fasilitoinnin ja yhteisötaiteen yhteyksiä esiin kaivellessani syntyi pian olettaus, että varhaisimpia niistä saattaisi löytyä kehitysyhteistyön piiristä. Kehitysyhteistyön palvelukeskus (Kepa) julkaisi vuonna 1998 Kirsi Airaksisen toimittaman osallistavien menetelmien oppaan *Innostu! Innosta!*, joka pohjautui edellisenä vuonna järjestettyyn kurssiin. Oppaassa esitellään brasilialaisen Paulo Freiren kasvatusfilosofiaan nojaavaa muutosprosessikoulutusta ja oikeudenmukaisuuteen tähtäävää yhdyskuntatyötä. Julkaisussa käydään läpi myös useita kansainvälisesti käytettyjä osallistavia kehittämismenetelmiä (kuten *Participatory Rural Appraisal* ja *Participatory Learning and Action*).

Selvitykseni kannalta Kepan oppaassa on huomionarvioista, että siinä käytetään fasilitaattori-termiä – se lieneekin osaltaan levittänyt käsitettä suomalaiseen keskusteluun. Termin uutuudesta kertoo, että sen merkitystä ja käännoästä pohditaan alaluvussa ”Ammattina innostaja, mahdollistaja ja helpottaja”. Fasilitaattorin suomennokseksi ehdotetaan ryhmätyöskentelyn vetäjää, ja likeisenä käsitteenä mainitaan animaattori eli ”innostaja” tai ”elävöittäjä”. Oppaan mukaan fasilitaattorin tavoitteena on synnyttää ”yhteisön omista lähtökohdista kumpuavaa toimintaa”. Kuvauksen mukaan fasilitaattori puuttuu väistämättä yhteisön asioihin ja muuttaa asioiden kulkua mutta pyrkii vähitellen siirtämään vastuuta ryhmän jäsenille. Fasilitoinnin etiikasta todetaan, että osallistavan ajattelun tasa-arvoa, heikoimpien huomioon ottamista, vapaaehtoisuutta ja vastuullisuutta korostavat periaatteet toteutuvat työskentelytapojen ja tekniikoiden kautta. (Airaksinen 1998, 8.) Taiteen hyödyntäminen ei korostu oppaassa, mutta esimerkiksi tanssia käytetään työskentelytapana (mts. 25 & 27).

Osallistamisen autuus ja tuska --seminaarissa (2016) kehitysyhteistyön toimintakenttä tuli esiin Jouni Piekkarin esityksessä. Hän luonnehti itseään draamak kasvattajaksi, etnomusikologiksi ja sosiokulttuuriseksi innostajaksi, joka on käyttänyt fasilitoinnin menetelmiä eri ympäristöissä jo 1980-luvulta lähtien. Piekkari oli myös kirjoittamassa edellä mainittua Kepan opasta vuonna 1998. Kiasman esityksessään hän kertoi kehittäneensä fasilitoimiselle uuden käännoksen: ”sujuttaminen”. Hänelle se tarkoittaa ”osallistavaa ryhmälähtöistä ohjaamista, jossa ohjaajan tehtävänä on auttaa ryhmää työskentelemään mahdollisimman sujuvasti, monipuolisesti ja tehokkaasti”. Sujuttajaa hän luonnehti ”oivaltamisen ohjaajaksi – kannustajaksi ja kättilöksi”. Piekkarin yhdessä Juho Räsäsen kanssa kirjoittamassa *Pelisujuttajan oppaassa* (2014) työskentelymuotoa määritellään seuraavasti (s. 6):

”Sujuttaminen – – tarkoittaa ei-autoritääristä ja ei-opettajakeskeistä ohjaamistyyliä, jossa oleellista on ryhmälähtöisyys. Valmiiden opetus- tai ohjaussisältöjen sijaan ohjaaja pyrkii tuomaan esille ohjattavien ryhmien omia kiinnostuksen kohteita. Sujuttaja auttaa ryhmän jäseniä löytämään oman viisautensa ja innostaa heitä tutkimaan käsiteltäviä aiheita monista eri näkökulmista. Valmiiden vastausten sijaan sujuttaja käyttää kysymyksiä ja aktivoivia tehtäviä. – – ”

Pelisuuttajan opas, joka on tehty osana *Kaveriohjausta maahanmuuttajille* --hanketta, rakentuu vahvasti yhteisöpedagogiselle ajattelulle. Sujuttajan tehtäväksi määritellään ryhmän auttaminen työskentelemään tehokkaasti, missä hän voi hyödyntää erilaisia harjoitteita ja tehtäviä; taiteenaloista tässä oppaassa nousee esiin ennen muuta musiikki. Ryhmän tulee itse löytää toiminnalleen motivaatio ja määritellä sille omat tavoitteensa. Työskentely on osallistavaa ja kunnioittaa osallistujien kulttuurista taustaa ja paikallistietoa. Ryhmää kannustetaan tutkimaan aktiivisesti omia elinolojaan ja niihin liittyviä ongelmia sekä kehittämään niihin yhteisöllisiä ratkaisuja. Oppaan mukaan toiminnan tavoitteena on ryhmän määrittelemä, suunnittelema ja toteutettava yhteiskunnallinen muutos. Pedagogisesta näkökulmasta osallistava prosessi kasvattaa yhteisöjen omasta kokemuksesta kumpuavaa kriittistä tiedostamista ja tietoisuutta heihin vaikuttavista yhteiskunnallisista ilmiöistä. Kun ihmisten mahdollisuudet ja valta vaikuttaa omiin elinoloihinsa kasvavat, he muuttuvat toiminnan kohteista aktiivisiksi subjekteiksi, Piekkari ja Räsänen (2014) freireläisittäin kirjoittavat. (Passim.)

Sosiokulttuurinen innostaminen – sorrettujen pedagogiikka

Muutamit ArtsEqual-tutkimukseen haastattelemistani yhteisötaiteilijoista perustavat toimintansa filosofisesti ja metodologisesti sosiokulttuuriseen innostamiseen, johon edellä kuvattu sujuttaminenkin voidaan lukea. Näillä haastateltavilla oli tyypillisesti teatteri-ilmaisun ohjaajan koulutus, johon oli sisältynyt innostamisen opintoja. Sosiokulttuurisen innostamisen uranuurtaja Suomessa on ollut sosiaalipedagogiikkaan erikoistunut Leena Kurki, joka julkaisi vuonna 2000 teoksen *Sosiokulttuurinen innostaminen* alaotsikkonaan *Muutoksen pedagogiikka*. Se oli innostamisen ensimmäinen perusoppikirja suomeksi, ja se on yhä käytössä. Teoksessa innostaminen ymmärretään ammatillisena toimintana, joka nojaa tiedeperustaltaan sosiaalipedagogiikkaan (mts. 44). Myöhemmin Kurki on kirjoittanut innostamisesta ikäihmisten parissa, vankilaympäristössä sekä vapaa-ajan ja matkailun toimialoilla. Tekemissäni yhteisötaiteilijoiden haastattelussa nousi esiin myös tanssi-innostaminen, jota etenkin Raisa Foster (2012; 2015) on viime vuosina kehittänyt ja tehnyt tunnetuksi Suomessa.

Kurki (2000, 11) määrittelee innostamisen Ranskassa toisen maailmansodan jälkeen vapaaehtoistyön pohjalta syntyneeksi sosiaalipedagogiseksi liikkeeksi, joka alun perin tähtäsi yhteiskunnan uudelleen rakentamiseen. Innostamisen historialliset juuret ovat hänen mukaansa kahdella: 1) ranskankielisellä suunnalla sosiokulttuurisessa animaatiossa ja 2) anglosaksisella suunnalla yhteisöjen kehittämisessä. Näistä ensimmäinen on hänen mukaansa vaikuttanut innostamiseen vahvemmin ja on selkeästi tunnistettu sen alkulähteeksi. Yhteisöjen sosiokulttuurisen kehittämisen pioneerina Kurki mainitsee settlementityön parissa toimineen yhdysvaltalaisen Jane Addamsin (1860–1935). (Mts. 2000, 35.) Teoksessaan Kurki keskittyy innostamiseen ammatillisena toimintana, joka alkoi kehittyä 1960-luvulla ensin lähinnä ranskankielisillä alueilla Euroopassa ja Kanadassa. Latalaiseen Amerikkaan levitessään toiminta muuntui radikaalimpaan

ja kumouksellisempaan suuntaan. 1980-luvulle tultaessa innostaminen oli Kurjen mukaan levinnyt jo eri puolille maailmaa. (Mts. 11–12.)

Innostamisen uranuurtajaksi Kurki (2000, 36) nimeää Paulo Freiren, joka julkaisi keskeisen teoksensa *Pedagogia do Oprimido* vuonna 1974; suomeksi *Sorrettujen pedagogiikka* ilmestyi vuonna 2005. Kurjen määritelmän mukaan innostaminen on kasvatuksellinen toimintamuoto yhteiskunnan parantamiseksi (mts. 14). Freire itse puhuu pikemmin sorrosta vapautumisesta ja vallankumouksesta; hän näkee päämääränä epäoikeudenmukaisista yhteiskunnallisista rakenteista ja suhteista vapautumisen ja ihmisyyden täydentymisen. Freirelle (2005) vallankumous on olennaiselta luonteeltaan pedagoginen (mts. 71, 176). Ihmisiin ei kuitenkaan istuteta uusia oppeja ulkoapäin, vaan he kasvavat subjekteiksi oman tilanteensa kriittisen reflektion avulla, toinen toistaan tukien. Freireä noudatellen Kurki tähdentää, että innostaminen perustuu olennaisesti ihmisten omaan toimintaan. Innostamista toteutetaan yleensä projektien muodossa, ja ulkopuolisen innostajan rooli niissä korostuu yleensä alkuvaiheessa, sillä hänen vastuullaan on pohjatyon tekeminen, organisointi ja ihmisten kiinnostuksen herättäminen ja motivointi. (Kurki 2000, passim.)

Kurjen vuonna 2000 ilmestynyt teos on osaltaan levittänyt suomalaiseseen keskusteluun fasilitointi-termiä, joka kuuluu modernin, ammatillisen innostamisen teorian keskeiseen kalustoon. Kurki nojaa käsittelyssään tältä osin vahvasti ranskalaiseen Jean-Claude Gillet'hen⁷, joka näkee fasilitoinnin yhtenä innostamisprosessin keskeisistä osa-alueista. Gillet'tä seuraten Kurki sanoo fasilitaattorien olevan ”ryhmän elämän helpottajia, organisoojia, tavoitteiden ja metodien asiantuntijoita, kommunikaattorakenteen luojia ja keskustelun sekä reflektion tapojen koordinoijia” (mts. 78). Tässä roolissa innostaja auttaa ihmisiä löytämään yhteisiä intressejä, herkistää luovuuteen ja unelmointiin, selkeyttää ja organisoii ryhmän toimintaa sekä suunnittelee strategioita innostamisen poliittisen tehtävän toteuttamiseksi (mts. 78–79).

Kulttuuripolitiikan tutkijana yllätyin siitä, että Kurki kytki vuosituhannen vaihteessa kirjoittaessaan sosiokulttuurisen innostamisen vahvasti juuri tähän politiikkasektoriin eikä sosiaalipolitiikkaan. Hän viittasi Unescon toimintaan 1960-luvulta lähtien, Ranskan valtion kulttuuripoliittisiin dokumentteihin ja Oslossa vuonna 1976 pidettyyn kulttuuriministerien konferenssiin (mts. 57). Hän luonnehti keskustelun innostamisesta kietoutuvan kulttuurisen demokratisaation ja kulttuurisen demokratian käsitteiden ympärille (s. 14). Termipari on keskeinen kulttuuripoliittisessa keskustelussa, jossa se kuitenkin on tapana suomentaa kulttuurin demokratisoimiseksi ja kulttuuridemokratiaksi. Sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteeksi Kurki näki nimenomaan kulttuurisen demokratian (mts. 14 & 54). Suomen kulttuuripolitiikasta hän löysi 1990–2000-lukujen vaihteessa muutamia merkkejä painopisteen muuttumisesta ”elitistisestä taiteen tekemisestä laajempien kansankerrosten aktivointiin”⁸. Hän kutsui uutta linjausta myös kulttuurin käsityksen laajenemiseksi kohti elämäntapaa. (Mts. 16.) Laajaa määritelmää kulttuuripolitiikkaan on tuonut

⁷ Gillet on äskettäin kirjoittanut teoksen, jossa hän käsittelee kasvatusta, kulttuuri- ja animaatiohankkeita suhteessa Ranskan sosialistisen puolueen toimintaan vuosina 1960–1990. Teoksen nimi on *Éducation populaire, culture et animation*, ja sen on julkaissut vuonna 2015 Institut Tribune socialiste.

⁸ Kurki viittaa esimerkiksi opetusministeriön asettaman Kulttuuripolitiikan linjat -toimikunnan (KUPOLI) mietintöön vuodelta 1992 (Komiteamietintö 1992: 36) (s. 16).

keskeisesti Unescon vuonna 1995 julkaisema Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti *Our Creative Diversity*, joka julkaistiin vuonna 1998 suomeksi nimellä *Moninaisuus luovuutemme lähteenä*⁹. Siinä kulttuuri ymmärretään nimenomaan keinona edistää sosiaalista kehitystä. Samaan henkeen Kurki (2000, 57) luonnehtii sosiokulttuurista interventiota ”kytkimeksi, joka saa sosiaalisen kehityksen pyörän pyörimään”.

Kulttuuripolitiikan professori Anita Kangas pohti vuonna 2003 innostamisen vallatessa alaa sosiaalityössä ja -pedagogiikassa sen yhteyttä kulttuuripuolella esiintyneeseen sosiokulttuuriseen animaatioon tai ”elävöittämiseen”. Hän viittasi Kurjen lailla Oslon kulttuuriministerikokoukseen, jonka päätöslauselmassa korostettiin kulttuuridemokratiaa kulttuuripolitiikan tavoitteena ja haettiin keinoja siihen pääsemiseksi (mts. 64). Animaatiolla ja innostamisella näyttääkin olevan pitkälti samat historialliset ja teoreettiset juuret, mutta ainakin Suomessa ne ovat eläneet erillisinä eri yhteiskuntasektoreilla. Kangas toteaa kulttuurityön pysyttäytyneen toimintana kulttuuripolitiikan sektorin sisällä, samoin sitä koskevan tutkimuksen. Innostamisesta sosiaalityössä ja -pedagogiikassa 2000-luvun alussa käyty keskustelu ei puolestaan tunnistanut kulttuurialalla käytyjä keskusteluja eikä tutkimustieto kulkenut yli rajojen. (Kangas 2003, 63–64.)¹⁰ Pohjakartoitukseni osoittaa, että vastaavankaltaista tiedon kulun ja kokemusten vaihdon puutetta on tänä päivänä yhteisöllisen taidetoiminnan ja fasilitoinnin välillä, taiteen ja sosiaalityön rajaa en sen sijaan ole tässä tarkastellut.

Taide sosiokulttuurisen innostamisen ja sosiaalityön välineenä

Timo Toikko (2002) tarkastelee sosiaalityön piirissä tehtävän sosiokulttuurisen työn yhteyksiä 1) sosiokulttuurisen innostamisen latinalais-amerikkalaiseen taustaan, 2) settlementtiliikkeeseen ja 3) yhteisötaiteeseen. Hän hakee sosiaalityölle toimintatapoja, joilla erilaisia ryhmiä voidaan lähestyä niiden itsensä hyväksymillä ehdoilla (mts. 272). Tämä lähtökohta on tyyppillinen myös yhteisötaiteilijoille, jotka pyrkivät toimimaan osallistujälähtöisesti ja -ehtoisesti. Toikon artikkeli muistuttaa siitä, että taiteella ja taiteilijoilla on ollut roolinsa sosiaalityössä jo kauan; toimintaa on ollut jo kauan ennen sellaisten käsitteiden syntyä kuin yhteisötaide tai taiteen soveltava käyttö, jotka ovat Suomessa pitkälti 1990-luvun perua. Esimerkiksi yhdysvaltalaisessa settlementtiliikkeessä taiteilijoita muutti aikoinaan asumaan slummialueille perustettuihin toimintakeskuksiin. Jane Addamsin näkemyksen mukaan settlementtien tuli lähestyä asukkaiden arkea toiminnallisesti, ja taide oli yksi keino antaa sosiaalityölle toiminnallista luonnetta. (Mas. 275–276.) Latinalaisen Amerikan sosiokulttuurisesta innostamisesta Toikko nostaa esiin taustavaikuttajat,

⁹ Unescon toiminnasta kulttuuripolitiikan alueella ja laajasta kulttuurin käsitteestä kulttuuripolitiikan perusteluna ks. Pirnes 2008.

¹⁰ Anita Kangas itse teki 1970-luvulla toimintatutkimusta liittyen Keski-Suomen kulttuurikokeiluun. Hanke edusti leimallisesti kulttuuridemokratian pyrkimystä lisätä paikallistasolla kulttuuritoimintoihin osallistumista. Kangas on myöhemminkin tehnyt osallistavaa ja kehittävää toimintatutkimusta mm. opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa Kuulto-hankkeessa vuosina 2011–2014. Hänenkin ajattelunsa taustalla vaikuttavat osaltaan Freiren kirjoitukset.

Freiren ja Boalin. Augusto Boalin sorrettujen teatterissa yleisöä osallistetaan keskustelemaan näytelmästä yhteiskunnallisella tasolla ja lopulta myös astumaan itse lavalle. Työtapa pohjautuu muutossuuntautuneisuudessaan Freireen. (Mas. 278; ks. Boal 1974.)

Kolmanneksi Toikko tarkastelee taiteen diskursseissa syntyneitä sosiokulttuurisia työtapoja, joita hänestä yhdistää pyrkimys palauttaa taide tavallisten ihmisten arkeen. Yhteisötaiteen sisällä hän erottaa kaksi suuntausta: 1) ”taiteen lukutaitokampanjat”, jotka korostavat ihmisten oikeutta vastaanottaa ja arvioida taidetta, ja 2) yhteiskunnallista vastuuta kantavan orientaation, jossa taide nähdään muutoksen välineenä (mas. 279). Yhteisötaiteen Toikko katsoo pikemmin sosiaalityön työskentelytavaksi kuin taiteenlajiksi: sosiaalityön piirissä keskeistä ei ole taiteen luominen sinänsä vaan kansalaisten osallistaminen oman identiteettinsä tuottamiseen (mts. 274). Taiteen arvon tässä työssä hän näkee siinä, että sen kautta voidaan päästä toisen tekemisen ja näkemisen tilaan ja taitoon, joka on kaiken muutoksen taustalla (mts. 282). Tällainen näkemys taiteelliseen prosessiin osallistumisen vaikutuksesta toistuu usein yhteisötaiteesta puhuttaessa (ks. Karttunen 2017). Nykyisessä tutkimuskirjallisuudessa siihen viitataan muun muassa Homi K. Bhabhalta ja Edward Sojalta peräisin olevalla käsitteellä ”kolmas tila” (ks. esim. Lehikoinen ym. 2016, 11; Preston 2016, 22).

Leena Kurjen hahmottelemassa sosiokulttuurisessa innostamisessa taide eri muodoissaan on yksi keskeisistä välineistä tai toimintamuodoista (mts. 139). Eryyisen tärkeänä hän pitää teatteria, joka hänen mukaansa synnyttää osallistumisen prosesseja aivan erityisellä tavalla (s. 140). Toikon tapaan Kurki nostaa erityiseen asemaan Boalin ”sorrettujen teatterin”, jonka tämä kehitti Freiren näkemyksiin nojaten; Boalin teatteri on ”freireläistä vapautuksen pedagogiikkaa teatterin tekemisen keinoin” (mts. 141–142). Kannattaa kuitenkin huomata, että taiteellista toimintaa organisoiva innostaja ei Kurjen mallissa ole välttämättä taiteilija, vaikka hän toivoo myös näiden lähtevän mukaan innostamiseen (mts. 139, 148).

Ammatillinen fasilitointi: ryhmäprosessien organisoiminen ja tehostaminen

Ammatillisena erikoisalana fasilitointi levisi Suomeen 1990-luvulla. Amatilliset fasilitaattorit perustivat kansainvälisen järjestön International Association of Facilitators (IAF) vuonna 1994, ja Suomeen perustettiin sen jaosto Suomen Fasilitaattorit (FAFA) vuonna 2006. Fasilitointi viittaa tässä yhteydessä joukkoon työkaluja ja menetelmiä, joilla organisoidaan ryhmäprosesseja niin, että päästään tehokkaasti haluttuihin tavoitteisiin. Fasilitaattori keskittyy prosessin ohjaamiseen ja auttaa ryhmää löytämään itse ratkaisut ongelmiinsa ja saavuttamaan päämääränsä. FAFA:n verkkosivulla toimintaa luonnehditaan seuraavasti: ”Fasilitointi keskittyy rikastavan ja rakentavan yhteistyön edellytysten luomiseen. Fasilitointi auttaa työskentelemään tuloksekkaasti yhdessä.” (www.fasilitaattorit.fi)

Suomen ensimmäinen sertifioitu ammattifasilitaattori Pepe Nummi tiivistää teoksessaan *Fasilitaattorin käsikirja* (2007, 16) fasilitoinnin olevan ryhmäprosessien helpottamista. Fasilitointia käytetään silloin, kun ryhmällä jo on asian ratkaisemiseen tarvittava tieto. Fasilitaattori vastaa ryhmäprosessin etenemisestä eikä puutu asiasisältöihin. Hänen ydinosaamistaan ovat juuri prosessin edistämistä tehostavat menetelmät. (Mts. 17.) Nummi oli vuonna 2003 perustamassa Suomen ensimmäistä fasilitointiin keskittyvää *Grape People* -yritystä. Yritys suuntautuu toiminnassaan organisaatioiden kehittämiseen ja etenkin liiketoimintasektoriin, ja se on valinnut iskulauseekseen ”Helpomman johtamisen puolesta” (<https://grapepeople.fi/>).

Ammatillisessa fasilitoinnissa voidaan hyödyntää taiteen menetelmiä ja prosesseja, jolloin puhutaan ”taidelähtöisestä fasilitoinnista”. Suomessa tätä puolta fasilitoinnista on kehittänyt muun muassa Piritta Kantojärvi (nyk. van der Beek), jonka *Fasilitointi luo uutta* -teoksesta (2012) ilmenee, että hän nojaa toiminnassaan vahvasti luovan ongelmanratkaisun menetelmiin ja niiden taustalla oleviin teorioihin. Viittauksia on myös laatujohtamiseen, luovuustutkimukseen ja ideointimenetelmiin. Koulutustaustansa ansiosta Kantojärvi hyödyntää myös taidepedagogiikkaa. Nummi ja Kantojärvi molemmat mainitsevat Kurt Lewinin varhaisena tavoitteellisen, osallistujia aktivoivan ryhmätoiminnan menetelmien kehittäjänä, ja kumpikin myös kytkee fasilitoinnin laajaan yhteiskunnalliseen kehykseen, jossa olosuhteita parannetaan johtamista muuttamalla ja osallistamalla. Kantojärven mukaan ”fasilitoinnissa on pohjimmiltaan kyse radikaalista filosofiasta, joka haastaa perinteisten hierarkiakeskeisten asiantuntijaorganisaatioiden toimintatavat” (mts. 37).

Ammatillisen fasilitoinnin alalta löytyy runsaasti erilaisia oppaita, joissa pääpaino on yleensä erilaisissa ryhmätyön tekniikoissa. Oppaista löytyy yksittäisiä viittauksia alan kehittäjien nimiin ja moninaiseen teoriataustaan, mutta erikoisalan kehitystä ei niissä systemaattisesti esitellä. Vaikuttaa siltä, että alan toimijat jakavat osapuilleen fasilitoinnin ja fasilitaattorin määritelmät mutta hakevat työvälineensä useilta eri suunnilta ja muokkaavat niitä edelleen. Perusteellista fasilitoinnin erikoisalan liikkeelle lähtöä ja kehittymistä koskevaa tutkimusta en ole vielä tavoittanut (ks. kuitenkin Hogan 1999; Keltner 2006). Siksi tässä vaiheessa jää avoimeksi kysymys, millainen sen kytkös on ammatilliseen innostamiseen, jonka kanssa sillä näyttää päällisin puolin olevan useita yhtymäkohtia. Christine Hogan (1999, 9) katsoo fasilitoinnin kehittyneen useilla, pääosin toisistaan erillisillä kasvualustoilla, joiden joukossa hän ei kuitenkaan mainitse innostamista eikä myöskään mitään taiteeseen liittyvää. Teatterialaa edustavan Sheila Prestonin (2016, 6) mukaan taas monet ammatillisessa fasilitoinnissa käytetyt menetelmät ovat peräisin soveltavasta teatterista, yhteisöteatterista, teatteripedagogiasta, draamaterapiasta ja kehittävästä teatterista.

Fasilitaattori-taiteilijat ja taiteilija-fasilitaattorit

Vuonna 2016 tekemissäni yhteisötaiteilijoiden haastatteluissa ilmeni, että osa heistä harjoittaa sivutyönään ammatillista fasilitointia erilaisissa toimintaympäristöissä, kuten asukasyhdistyksissä tai yrityksissä. Tämä konkreettinen kosketuspinta vahvisti käsitystäni, että yhteisötaiteen ja fasilitoinnin yhteyksiä olisi aihetta tutkia tarkemmin. Koulutus- ja taiteenalataustastaan riippuen haastateltavat perustivat työskentelynsä fasilitaattoreina eri lähtökohdille ja menetelmille, kuten draamakasvatukselle ja sosiokulttuuriselle innostamiselle. Jotkut taiteilijat ovat myös hankkineet tuekseen ammatillista fasilitointikoulutusta, kuten *Tärähtäneet ämmät* (Katriina Hakala ja Vilma Metteri), jotka osallistuivat toukokuussa 2016 Kiasman seminaaria valmistelleeseen työpajaan mediataidejärjestö m-cultissa.

Taiteen kentällä suosittuihin osallistamisen tekniikoihin kuuluu *open space*, jota hyödynnettiin esimerkiksi Checkpoint Helsinki --hankkeen yhteissuunnittelussa vuosina 2012–2013. Fasilitoinnin oppaissa *open space* lasketaan niin kutsuttuihin kahvilamenetelmiin, joissa käydään samanaikaisesti monta kokousta; se on niistä itseohjautuvien (Kantojärvi 2012, 176–177). *Osallistamisen autuus ja tuska* --seminaarissa puhunut taiteilija Oliver Kochta-Kalleinen hyödyntää *open space* -menetelmää mutta kehittää myös itse työkaluja (tai konsepteja, kuten Valituskuoro¹¹) ja jakaa niitä muiden käytettäväksi. Hän työskentelee pääasiassa Tellervo Kalleisen kanssa. Kalleiset kuuluvat YKON-ryhmään¹², jonka kehittämät fasilitointityökalut on suojattu Creative Commons --lisenssillä¹³.

Kiasman seminaarissa Kochta-Kalleinen esitteli monivalintamatriisia, joka perustuu Kalleisten kymmenen vuoden kokemukseen taiteellisesta työskentelystä ihmisten kanssa. Matriisin ensimmäinen teema on taiteilijan rooli, joka voi olla painottunut yhdeksällä vaihtoehdoisella tavalla: auteur, alulle panija, havainnoija, moderaattori, fasilitaattori, animaattori, diktaattori, tuottaja ja ”muu”. Seminaarissa Kochta-Kalleinen ei kuitenkaan tarkastellut taiteilijan roolia vaan keskittyi kolmeen muuhun teemaan: osallistujille annetun taiteelliseen kontrollin asteeseen, keinoon hankkia osallistujat sekä tapaan suunnitella työskentelyprosessi. Hän korosti huolellisen suunnittelun merkitystä, jotta ryhmäprosessista ei tule epämääräistä ”tehkää mitä tahansa”. Vaarana hänen näkemyksensä mukaan on, että osallistuminen jää pinnalliseksi ja taiteilija vertautuu animaattoriin rantaturistikohteessa. Kochta-Kalleinen tuntuu tässä viittaavaan sosiokulttuuriseen innostamiseen tai tätä nimikettä ilman teoreettis-filosofista perustaa käyttävään ”puuhaste-luun”, jota Kurki (2000, 15) teoksessaan kritisoi.

Oliver Kochta-Kalleisen voisi tulkita puhuvan pikemmin fasilitaattori-taiteilijoista, kun taas Päivi-Maria Jaatinen on hahmotellut taiteilija-fasilitaattorin tehtävää hyvinvointisektorilla Jyväskylän yliopistossa laatimassaan väitöskirjassa *Rethinking Visual Art Practice in Relation to Well-Being*

¹¹ Tässä Tellervo Kalleisen ja Oliver Kochta-Kalleisen teoksessa (2005–) ihmiset luovat valitustensa pohjalta kuorolaulun ja esittävät sen julkisesti. Konsepti voidaan ottaa käyttöön missä tahansa, ja se on levinnyt laajalti eri puolilla maailmaa. (Ks. <http://www.complaintschoir.org/>.)

¹² Ryhmään kuuluvat myös Sauli Anetjärvi, Ulu Braun, Pekko Koskinen, Christina Kral ja Tomas Träskman.

¹³ <http://ykon.org/tools.html>.

(2015). Hän ymmärtää fasilitoimisen kasvattamisen ja kouluttamisen sukuseksi toiminnaksi mutta erottaa sen kuitenkin varsinaisesta opettamisesta (mts. 188). Jaatinen ei nojaa sosiokulttuuriseen innostamiseen vaan ammatillisen fasilitoinnin oppaisiin (kuten Heron 1999). ”Taide-fasilitoinnin” suhteessa hyvinvointiin Jaatinen määrittelee yhteistoiminnalliseksi, yksilöllisesti räätälöidyksi ja luottamukselliseksi toiminnaksi, jossa edistetään osallistujan mahdollisuutta itsetoteutukseen, itseilmaisuuksiin ja sen kaltaisiin toivottuihin kykyihin (mts. 248). Kyse on palvelusta, jota voidaan tarjota taidetoimialan piirissä tai yhteistyössä terveys-, sosiaali- ja vapaa-aikatoimialojen kanssa (mts. 234). Jaatinen pitää tärkeänä, että taidefasilitointi käsitteellistetään asianmukaisesti ja että se erotetaan paitsi taideopetuksesta myös taideterapiasta. Kyseessä on hänen mukaansa uusi professionaalinen rooli, jossa toimivalta taiteilijalta odotetaan erityisiä tietoja ja taitoja (mts. 246).

Kuumaa vapautusta vai kylmää sopeutusta?

Leena Kurjen (2000, 15) kirjoittaessa teostaan 2000-luvun alussa innostaminen levisi nopeasti Suomessa. Häntä huolestutti, että termiä alettaisiin käyttää mistä tahansa osallistamisesta vailla teoriataustaa. Kurki korostaa, että innostaminen ei ole vain osallistuvaa sosiaalista aktiviteettia ja ryhmien muodostamista vaan toiminta perustuu keskeisesti humaaniin, filosofis-ideologiseen kehykseen. Ryhmätyöskentelyn tekniikat kiinnittyvät aina tähän kehykseen, ja niillä pyritään edistämään innostamisen poliittisen tehtävän toteuttamista. (Mts. 26–27.) Kurki nojaa ajattelussaan vahvasti Freireen, jonka sorrettujen pedagogiikan tavoitteena on ihmisen vapauttaminen – Freirelle itselleen kyse on suorastaan ihmisen ontologisesta ja historiallisesta päämäärästä (2005, 90).

Kurki (2000, 20–21) katsoo ammatillisen innostamisen olevan ilmiönä niin laaja, että se voi toimia yhtä lailla sosiaalisen sopeutumisen ja terapian metodina kuin vapautuksen ideologiana. Hän puhuu ”innostamisen Janus-kasvoista” viitaten Jean-Claude Gillet’hen, joka erottaa kaksi innostamisen maailmaa, kuumaa ja kylmää. Kuuma toimii hallitsevia ja tukahduttavia järjestelmiä vastaan (mts. 69), kylmä sen sijaan ei pyri herättämään ihmisten tietoisuutta vaan pikemmin lisäämään konformistisuutta (mts. 18). Kurki toteaa, että militanttius on alkanut kadota innostamisesta ammatillistumisen myötä (mts. 73).

Kiasman seminaarissa Jouni Piekkarin puheessa kaikuivat sosiokulttuurisen innostamiseen ja osallistuvan toimintatutkimuksen ihanteet. Menetelmä on linssi –esityksessään hän kiinnitti huomiota toiminnallisten menetelmien yleistymiseen viime vuosina ja kaipasi niiden käytölle teoreettis-ammattillista perustaa ja etiikkaa. Näitä menetelmiä käytetään Piekkarin arvion mukaan tyypistetysti, jolloin ne eivät tuota uusia tulkintoja maailmasta tai yhteistä dialogia. (Mp.) Samankaltaisia nykytilaan pettyneitä kommentteja esittävät myös Britannian yhteisötaiteen veteraanit. Ennen kulttuuripolitiikan analytikoksi ryhtymistään pitkään yhteisötaiteilijana toiminut François Matarasso (2013) katsoo Britannian yhteisötaiteen muuttuneen 1970-luvun radi-

kalismista tämän päivän ”remedialismiin”¹⁴. Alkuvaiheissa yhteisötaiteen kytkentä yhteisötyöhön oli vahva ja yhteisötaiteella oli poliittisesti kumouksellisia tavoitteita (mas. 216). Sheila Preston toteaa niin ikään, että 1990-luvulla Britanniassa levinneen soveltavan teatterin juuret ovat vastakulttuurisissa, vaihtoehtoisissa teatteriliikkeissä. Toiminta oli selkeästi poliittisesti motivoitunutta 1970- ja 1980-luvuilla, mutta ammatillistuminen, erityisasiantuntijuuden muodostuminen sekä pääsy uusien rahoituslähteiden äärelle ovat muokanneet soveltavasta teatterista kaikkia poliittisia suuntauksia miellyttävän (mas. 5). Prestonin mukaan on tapahtunut siirtymä kulttuurisesta interventioista instrumentaaliseen interventioon (mas. 6).

Kohti metodikritiikkiä ja kriittistä metodologiaa

Toukokuussa 2016 Kiasmassa järjestetty *Osallistamisen autuus ja tuska* --seminaari syntyi Cuporen ArtsEqual-ryhmän ja mediataidejärjestö m-cultin yhteisestä kiinnostuksesta yhteisöllisen taidetoiminnan menetelmiin. Aihe innosti muitakin niin, että ilmoittautumisia tuli ennätysvauhtia. Itse tilaisuudessa voi kuitenkin aistia, että kaikki eivät olleet tyytyväisiä. Muutamia osallistujia näytti turhauttavan metoditarkastelun pintapuolisuus – joku heistä taisi lähteä kesken pois. Toista ääripäätä edusti yhteisötaiteilija Pia Bartsch, yksi kutsutuista alustajista, jonka kanta oli jyrkkä: ”Menetelmät ovat perseestä.” Metodivastaiset tuntuivat ajattelevan, että välineet ehkäisevät taiteilijan ja ihmisten aitoa kohtaamista, tilanteiden aistimista ja suoraa reagoitua niihin. Epäluulo metodipuhetta kohtaan saattaa selittyä myös pelosta, että huomio siirtyy pois toiminnan lähtökohdista, tavoitteista, periaatteista ja teoriapohjasta.

Metodeihin ja metodologioihin kannattaa kiinnittää erityistä huomiota; metodit eivät ole neutraaleja tekniikoita vaan maailmankuvallisia linssejä, kuten Jouni Piekkari (2016) niitä esityksessään luonnehti. Ne kantavat mukanaan ihmiskäsityksiä, yhteiskuntateorioita ja eettisiä periaatteita. Vaarana ei siis ole vain se, että tekniikoiden hiominen voi syrjäyttää periaatekysymykset vaan ilman reflektiota saatetaan omaksua olettamuksiltaan omia ideaaleja vastaan sotivia keinoja. Sosiokulttuurisessa innostamisessa nämä vaarat on tunnistettu. Kurki (2000, 126) korostaa, että innostamisen filosofis-ideologinen kehys ohjaa metodologian ja tekniikoiden valintaa. Tekniikoihin suhtaudutaan sinänsä suopeasti: niitä tarvitaan ongelmien yhteiseen ratkaisemiseen. Kurki suorastaan määrittelee sosiokulttuurisen innostamisen ”sosiaalisen intervention teknologiaksi”. (Mts. 26–27.)

Tekemissäni haastatteluissa on käynyt ilmi, että monet yhteisötaiteilijat vierastavat intervention käsitettä väkivaltaisena ja sotilaallisena. Yhteiskunnan huono-osaisten kanssa teatteria tekevä Sheila Preston (2016, 29) kuitenkin pitää tärkeänä sitä, että fasilitaattori – joksi hän siis itsensä mieltää – käsittää oman toimintansa interventioksi ja pohtii kriittisesti toimintansa oikeutusta ja sen seurauksia. Hänen hahmottelemassaan ”kriittisessä fasilitoinnissa” on jatkuvasti pohdittava,

¹⁴ Matarasso puhui samasta teemasta ArtsEqual-hankkeen kutsusta Taideyliopistossa helmikuussa 2018 pitämällään luennolla *A Restless Art – 50 years of British community art in theory and practice*.

keiden etuja interventiot palvelevat (mas. 4). Kriittinen fasilitointi on osallistamismenetelmiensä ja -prosessiensa laatua jatkuvasti reflektovaa fasilitointia, joka pyrkii viime kädessä edistämään yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta (mas. 1). Preston on kehittänyt konseptiaan hyödyntäen kriittistä pedagogiaa¹⁵. Siihen hän yhdistää ammatillista fasilitointia, jota hänen näkemyksensä mukaan voidaan käyttää yhtä lailla heikko-osaisten voimauttamiseen kuin hallitsevien luokkaintressien ylläpitämiseen (mas. 1). Kriittisessä fasilitoinnissa käytettyä tekniikkaa olennaisempaa on se, muuttuvatko olemassa olevat sosiaaliset ja kulttuuriset suhteet (s. 31); karkeasti tulkiten Preston tuntuu siis uskovan, että tekniikat ovat luonteeltaan neutraaleja ja että päämäärä oikeuttaa keinot.

Sosiokulttuurinen innostaminen ja kriittinen fasilitointi ymmärretään leimallisesti pedagogiseksi toiminnaksi. Kyse ei kuitenkaan ole ylhäältä päin tulevasta, Freiren sanoin ”tallentavasta opetuksesta” vaan Toikon (2002, 277) osuvaa ilmaisua käyttäkseni ”ihmisten osallistamisesta oman oppimisensa subjekteiksi”. Jacques Rancière (1987), josta monet taiteilijat viime vuosina kiinnostuneet, puhuu samantapaisista asioista teoksessaan *Tietämättömän opettajan oppitunti* (ks. myös Lindberg 2010)¹⁶. Animaattorin tai fasilitaattorin – tai yhteisötaiteilijan – tavoitteena on katalysoida muutosprosesseja mutta niin, että muutoksen suunta ja sisältö tulevat ihmisiltä ja yhteisöiltä itseltään, ei ulkoapäin. Yhteisö oppii ratkaisemaan ongelmiansa ja tulemaan toimeen omillaan. Samaan aikaan, kun taiteilija työskentelee yhteisön kanssa, hän tekee itseään tarpeettomaksi, totesi yksi haastateltavistani (Karttunen 2017).

Suppeassa kartoituksessani olen siis havainnut runsaasti samankaltaisuutta yhteisötaiteen, innostamisen ja fasilitoinnin väliltä. Siitä, missä määrin niillä on historiallisesti yhteisiä juuria, en pysty tämän tietopohjan varassa sanomaan vielä paljoakaan. Puhuisin ainakin jonkin tyyppisestä perheyhtäläisyydestä. Sosiaalisesti ilmiöt ovat osin kaukana ja jopa tietämättömiä toisistaan; lisäksi ne eivät itsekään ole yhtenäisiä kokonaisuuksia vaan ovat kehittyneet erilaisista aineksista useissa eri paikoissa ja eri aikoina. Kannustaisin yhteisötaiteilijoita joka tapauksessa tutustumaan sekä innostamiseen että fasilitoinnin toimintatapoihin ja periaatteisiin. Vertailu voisi antaa aineksia pohdintaan oman toiminnan viimekätisistä tavoitteista, taiteilijan roolista ja suhteesta osallistujiin sekä toiminnan tosiasiallisista seurauksista. Aktivistisen yhteisötaiteen lähisukulaisiin kuuluu myös ”taisteleva tutkimus” (ks. Suoranta ja Rynnänen 2014), jota vasten etenkin taiteilija-tutkijat voisivat hioa lähestymistapaansa. Brittiesimerkit mielessä pitäen reflektio on tärkeää juuri nyt, kun Sipilän hallituksen kärkihankkeisiin kuuluva prosenttiperiaatteen laajentaminen sosiaali- ja terveyssektorille lupaa uusia työskentely- ja rahoitusmahdollisuuksia. Muutoin yhteisötaiteesta voi tulla Kurjen (2000, 124) manaamaa ”puuhastelua ilman perusteita” ja taiteilijat saattavat päätyä tuottamaan hallinnan tekniikkaa – tätä ei monikaan yhteisötaiteilija yhteiskunnallisella vastuullaan tarkoittane?

¹⁵ Kriittisestä pedagogiikasta ks. esim. Giroux, Henry & McLaren, Peter 2001.

¹⁶ Tätä teemaa käsiteltiin Kuvataideakatemiajärjestämällä kurssilla keväällä 2016. Lopuksi järjestettiin 8.6.2016 Suomenlinnassa HIAPin tiloissa tapahtuma *Polyphonic Discussion with Jacques Rancière*, jota Cuporen ArtsEqual-tutkimusryhmä oli mukana tuottamassa.

Lähteet

Airaksinen, Kirsi (toim.) (1998). Innostu! Innosta! Helsinki: Kehitysyhteistyön palvelukeskus Kepa ry. <https://www.kepa.fi/tiedostot/julkaisut/innostu-innosta.pdf>

Bartsch, Pia (2016). Alustus Osallistamisen autuus ja tuska -seminaarissa Kiasmassa Helsingissä 26.5.2016.

Boal, Augusto (1974). Theatre of the Oppressed. New York: Theatre Communications Group.

Foster, Raisa (2012). The Pedagogy of Recognition. Dancing Identity and Mutuality. Acta Universitatis Tamperensis: 1779. Tampere.

Foster, Raisa (2015). Tanssi-innostaminen. Kohti yksilön ja yhteisön hyvinvointia. Helsinki: Books on Demand.

Freire, Paulo (2005). Sorrettujen pedagogiikka. Suomentanut Joel Kuortti. Alkuteos Pedagogia do Oprimido 1974. Tampere: Vastapaino.

Giroux, Henry & McLaren, Peter (2001). Radikaali pedagogiikka kulttuuripolitiikkana. Kriittikin ja antiutopianismin tuolle puolen. Teoksessa Aittola, Tapio ja Suoranta, Juha (toim.) Kriittinen pedagogiikka, 29–72. Tampere: Vastapaino.

Heron, John (1999). The Complete Facilitator's Handbook. London: Kogan Page.

Herranen, Kaisa, Houni, Pia & Karttunen, Sari (2013). "Pitäisi laajentaa työalaansa" – Kuvataiteilijan ammattirooli ja osaamistarpeet tulevaisuuden työelämässä. Cuporen julkaisu 21. Helsinki. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/kaisa-herranen-pia-houni-ja-sari-karttunen-pitaisi-laajentaa-tyoalaansa>

Hogan, Christine (2002). Understanding facilitation – Theory and principles. London: Kogan Page.

Jaatinen, Päivi-Maria (2015). Rethinking Visual Art Practice in Relation to Well-Being. Jyväskylä Studies in Humanities 256. University of Jyväskylä.

Kantojärvi, Piritta (2012). Fasilitointi luo uutta. Menesty ryhmän vetäjänä. Helsinki: Talentum.

Kangas, Anita (2003). Sosiokulttuurisesta animaatiosta sosiokulttuuriseen innostamiseen. Teoksessa Antero Puhakka, Minna Suutari & Silva Tedre (toim.) Notkea liike – Pirkkoliisa Ahposen juhla kirja, 63–73. Yhteiskuntapolitiikan tutkimuksia, Joensuun yliopisto.

Karttunen, Sari (2015). Kuinka tutkia kuraattorien esiinnousua ja roolia nykytaiteen tuotannossa? Taustaa taidesosiologiselle tutkimukselle. TAHITI 2/2015. <http://tahiti.fi/03-2015/tieteelliset-artikkelit/kuinka-tutkia-kuraattorien-esiinnousua-ja-roolia-nykytaiteen-tuotannossa-taustaa-taidesosiologiselle-tutkimukselle/>

Karttunen, Sari (2017). Laajentuva taiteilijuus – yhteisötaiteilijoiden toiminta ja identiteetti hybridisaatio-käsitteen valossa. TAHITI 1/2017. <http://tahiti.fi/01-2017/tieteelliset-artikkelit/laajentuva-taiteilijuus-%E2%80%93-yhteisötaiteilijoiden-toiminta-ja-identiteetti-hybridisaatio-käsitteen-valossa/>

Keltner, John (Sam) (2006). Facilitation: Catalyst for Group Problem Solving. *Group Facilitation: A Research and Applications Journal*, 7 (2006), 31–42. Reprint julkaisusta *Management Communication Quarterly* 3 (1), 1989, 8-32.

Kochta-Kalleinen, Oliver (2016). Alustus Osallistamisen autuus ja tuska -seminaarissa Kiasmassa Helsingissä 26.5.2016.

Kurki, Leena (2000). Sosiokulttuurinen innostaminen. Muutoksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.

Kwon, Miwon (2003). *One Place after Another. Site-Specific Art and Locational Identity*. Cambridge, MA: MIT Press.

Lehikoinen, Kai, Pässilä, Anne, Martin, Mari & Pulkki, Maiju (toim.) (2016). Taiteilija kehittäjänä: taiteelliset interventiot työssä. Helsinki: Taideyliopisto. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/160178>

Lehtonen, Jussi (2015). Elämäntunto – Näyttelijä kohtaa hoitolaitosyleisön. *Acta scenica* 42. Helsinki: Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu.

Lindberg, Susanna (2010). Tietämättömän opettajan oppitunti. *T & E* 4/2010, 1–7.

Matarasso, François (2013). 'All in This Together'. The Depoliticisation of Community Art in Britain, 1970–2011. Teoksessa Erven, Eugene van (toim.) *Community, Art, Power. Essays from ICAF 2011*, 214–240. Rotterdam: RWT.

Nummi, Pepe (2007). *Fasilitaattorin käsikirja*. Helsinki: Edita.

Pérez de Cuéllar, Xavier ym. (1998). Moninaisuus luovuutemme lähteenä: kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti. Suomentanut Susan Heiskanen. *Alkuteos Our creative diversity 1995*. Helsinki: Otava.

Piekkari, Jouni (2016). Alustus Osallistamisen autuus ja tuska -seminaarissa Kiasmassa Helsingissä 26.5.2016.

Piekkari, Jouni & Räsänen, Juho (2014). *Pelisuuttajan opas. KAMU-pelejä kotouttamiseen ja kohtaamiseen*. Helsinki: Metropolia. <http://kepeli.metropolia.fi/wp-content/uploads/2016/10/Pelisuuttajan-opas.pdf>

Pirnes, Esa (2008). Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 327. Jyväskylän yliopisto.

Preston, Sheila (2016a). *Introduction to Facilitation*. Teoksessa Sheila Preston (toim.) *Applied Theatre: Facilitation*, 1–14. London: Bloomsbury.

Preston, Sheila (2016b). Pedagogies: Critical Facilitation. Teoksessa Sheila Preston (toim.) *Applied Theatre: Facilitation*, 17–31. London: Bloomsbury.

Rancière, Jacques (1987). *Le maître ignorant*. Paris: Fayard.

Suoranta, Juha & Rynnänen, Sanna (2014). *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into.

Toikko, Timo (2002). Marginaalit ja sosiokulttuurisen työn mahdollisuudet. Teoksessa Kirsi Juhila ym. (toim.). *Marginaalit ja sosiaalityö*, 272–288. Jyväskylä: SoPhi.